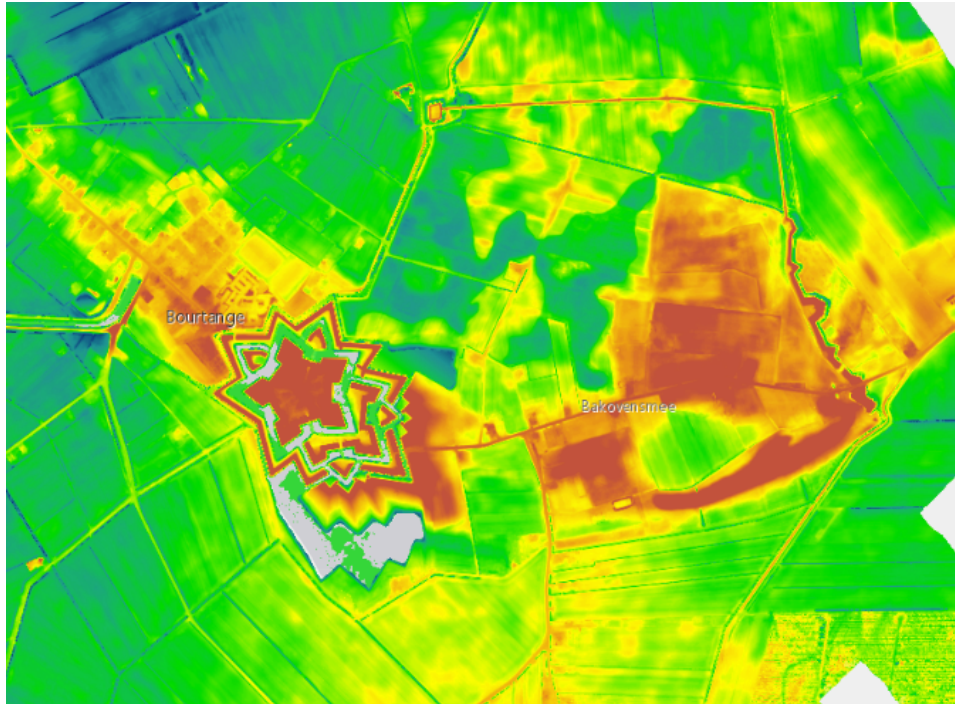

Infobestand etappe 12 Bourtange Sellingen Camino Schiermonnikoog - Munster.

Bourtange.

WELKOM IN HET JAAR 1742!

Vlakbij de Duitse grens, in het prachtige Westerwolde (Zuid-Oost Groningen), ligt de vesting Bourtange. Een uniek historisch verdedigingswerk dat zijn gelijke niet kent. Heden en verleden gaan perfect samen in deze kleine, sfeervolle vestingstad.

In 1580 gaf Willem van Oranje opdracht om op een zandrug in het Bourtangermoeras, op de grens met het huidige Duitsland, een fort aan te leggen. In 1593 werd de vesting in opdracht van Willem Lodewijk van Nassau opgeworpen. Tussen 1593 en 1851 was Bourtange een belangrijke vesting. Toen de vesting in 1851 werd opgeheven ontstond een agrarisch dorp. Slechts een aantal gebouwen herinnerden nog aan de glorie van vroeger. In de jaren zestig van de vorige

eeuw nam de gemeente Vlagtwedde het initiatief om de vesting te reconstrueren. Het plan werd uitgevoerd tussen 1967 en 1992. Wallen werden opnieuw opgeworpen, grachten werden gegraven en soldatenbarakken werden gebouwd. Bezoekers van het Bourtange van nu wanen zich eeuwen terug in de tijd. Maak kennis met de vesting die nooit werd ingenomen..

GESCHIEDENIS VAN 1580 TOT 2004

Voor het ontstaan van de vesting moeten we terug naar de Tachtigjarige Oorlog. In de 16e eeuw beheersten onze voorouders de grondwaterstand nog niet. Grote onbegaanbare moerassen bedekten de helft van de huidige provincies Groningen en Drenthe. Die moerassen waren slechts op enkele plaatsen, harde zanderige passen, doorgankelijk, waaronder de 'twee uur gaans lange, slechte pas' over de plaats waar later Bourtange zou ontstaan. In maart 1580 kwam door het verraad van George van Lalaing, graaf van Rennenberg, de in 1577 door de Staten-Generaal benoemde stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe, de stad Groningen in handen van de Spanjaarden. Later in het jaar 1580 gaf prins Willem van Oranje opdracht om een schans met vijf bastions aan te leggen op de zandrug in het moerasgebied op de grens met Duitsland. Over deze zandrug, of tange, liep de weg die de stad Groningen verbond met Lingen en Westfalen. De Spanjaarden gebruikten deze route onder meer om de stad te bevoorraden. De prins hoopte door het aanleggen van de schans deze belangrijke route te blokkeren, zodat de stad Groningen geheel geïsoleerd zou komen te liggen.

Stichting Pelgrimeren in Groningen www.spig.nl

E: pelgrimage@spig.nl 't Oldehof 49 9951 JX Winsum

KvK 66778166 BTW nr. 8566.94.034 Bankrekening NL25.RBRB.0943.5716.42

UITBREIDINGEN

In 1619 werd overeenkomstig de nieuwste inzichten en de toegenomen vuurkracht van het geschut de hoofdwal verbreed en verhoogd. In 1631 kwam de regering van Stad en Lande tot het besef, dat het moeras rondom Bourtange begon te verdrogen. Om dit tegen te gaan besloot zij ten zuid-westen van Bourtange een rijsdam in de Ruiten A te leggen en het aldus gestopte bovenwater door een nieuw te graven kanaal, het Moddermansdiep, naar de vesting te leiden. De uitgegraven grond diende aan de noordzijde van het kanaal tot leidijk. In 1645 werden aan de oostzijde buiten het kroonwerk twee hoornwerken toegevoegd. In 1665 dreigde een inval van de Bisschop van Munster in Westerwolde. De schans op Bourtange was geheel vervallen, de palissaden waren omgestort, de doornheggen op de taluds waren afgestorven, de klap en de hamei voor de Vriesse Poort waren neergevallen.

Het garnizoen bestond slechts nog uit 50 man. Alles werd hersteld, het geboomte gekapt en het garnizoen versterkt met een compagnie krijgsvolk, waarvoor extra barakken werden gebouwd. De bisschop drong door tot Winschoten, maar slaagde er niet in Bourtange te veroveren. In 1681 bleek het moeras rondom de schans Bourtange geheel droog te zijn, doordat de boeren de leidijken hadden doorgestoken en sloten hadden gegraven en het moeras tot weiden en hoven hadden gemaakt. Het duurde tot 1737 voordat er op last van de Staten Generaal door ingenieur Pieter de la Rive een plan werd ingediend om de schans Bourtange weer in verdedigbare toestand te brengen. Dit plan werd in de jaren 1739 tot 1742 uitgevoerd. Aan de oostzijde werden twee ravelijnen en een halve maan toegevoegd. Het voorterrein werd gefatsoeneerd tot een glacis, zijnde een geleidelijk naar de vesting oplopend terrein, dat aan de oostzijde werd begrensd door een afgegraven natte horizon, groot 24 ha., welke 31 cm beneden de zomer-waterspiegel lag. Ook de bebouwing binnen de vesting werd toen geheel voltooid. Zo had de vesting haar grootste omvang bereikt.

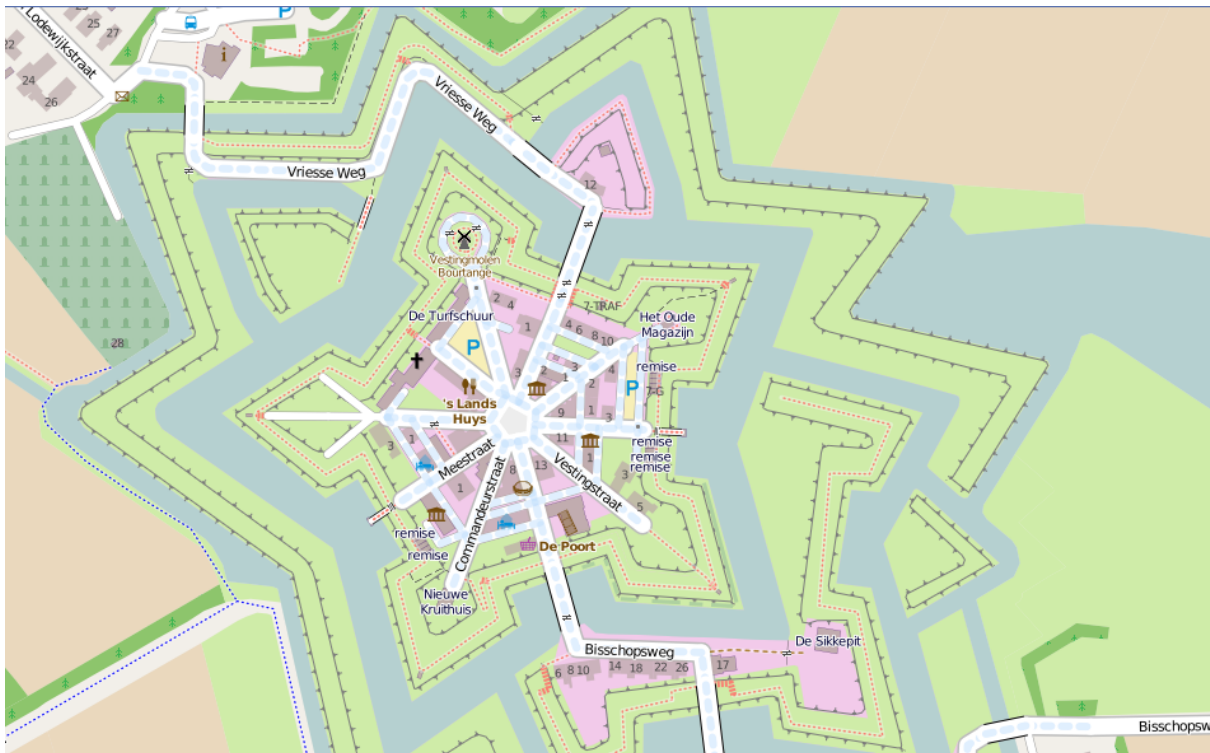
Reconstructie van de vesting

Vanaf het begin van de jaren zeventig begon men met het opnieuw graven van de grachten, het vormen van de wallen en het reconstrueren van de bebouwing. Dit alles in de stijl van vroeger, grotendeels met behulp van oude kaarten en tekeningen. Uiteraard werden er meerdere aanpassingen gedaan om de vesting leefbaar te maken. Hedendaagse eisen werden ingepast in het karakter van vroeger. Zo zijn de vroegere opslagplaatsen onder de wallen nu garageboxen voor de bewoners van de vesting. In 1992 was het werk klaar. In 2001 werden er nog twee nieuwe gebouwen opgeleverd. Een soldatenbarak en het voormalige koetshuis. De gebouwen zijn in gebruik als hotelaccomodatie. Na vele jaren werk ligt de vesting Bourtange er bijna net zo bij als in het jaar 1742, op het 'Backhuys' (tweede vleugel van 's Lands Huys) na.

DE NATTE HORIZON

In 1681 bleek het moeras rondom de schans Bourtange geheel droog te zijn, doordat de boeren de leidijken hadden doorgestoken en sloten hadden gegraven en het moeras tot weiden en hoven hadden gemaakt. Het duurde tot 1737 voordat er op last van de Staten Generaal door ingenieur Pieter de la Rive een plan werd ingediend om de schans Bourtange weer in verdedigbare toestand te brengen. Dit plan werd in de jaren 1739 tot 1742 uitgevoerd. Aan de oostzijde werden twee ravelijnen en een halve maan toegevoegd. Het voorterrein werd gefatsoeneerd tot een glacis, zijnde een geleidelijk naar de vesting oplopend terrein, dat aan de oostzijde werd begrensd door een afgegraven natte horizon, groot 24 ha., welke 31 cm beneden de zomer-waterspiegel lag. Ook de bebouwing binnen de vesting werd toen geheel voltooid. Zo had de vesting haar grootste omvang bereikt.

De vesting is geheel gereconstrueerd. Naast de cultuur-historische waarde van het project, vormt de Natte Horizon een goede aanvulling voor de bezoekers van de vesting, omdat het kan meewerken aan een langere verblijfsduur. Bovendien scheidt het werkgelegenheid en biedt het mogelijkheden voor nieuwe bronnen van inkomsten. De afgegraven zandgrond uit het gebied zal worden gebruikt om het naastliggende gebied van het Groninger Landschap op meerdere plekken op te hogen, waardoor een geaccidenteerd terrein ontstaat waar toeristen kunnen fietsen en wandelen.

Bezienswaardigheden

In en om de vesting Bourtagne is ontzettend veel te zien. Denk bijvoorbeeld aan de verschillende officiershuizen (Majoorwoning, Kapiteinswoning, Commanderie, Meesterswoning, Convoimeesterswoning) de Pastoorwoning, de soldatenbarakken, de kanonnen, de twee toegangspoorten, de secreten (toiletten van vroeger), de bastions, de bruggen, de grachten, de wallen, de wachthokjes, het schilderachtige Marktplein, de kerk, de turfschuur, de rosmolen, de standerdmolen, de synagoge, de kruithuizen, de voormalige smederij, de brugwachtershuizen, enzovoort. Hieronder zijn een aantal van deze bezienswaardigheden uitgelicht.

Standerdmolen

Ooit beschikte Bourtagne over een standerd koren- en pelmolen. Deze kleine houten windmolen stond op het Molenbastion, maar verloor met het vertrek van de soldaten zijn functie. De molen werd in 1832 verkocht en verplaatst naar het gehucht Ter Haar, waar hij nog steeds te bewonderen is. Sinds 1980 staat een nauwkeurige kopie van deze vroeg-zeventiende-eeuwse molen op de gereconstrueerde wal in Bourtagne, waarmee de vesting 'zijn' molen terug heeft. Het origineel is het enige overgebleven exemplaar in Noord-Nederland.

Protestantse kerk

De eerste Protestantse kerk in de provincie Groningen werd gebouwd voor 1607. Dit kerkje werd in 1869 afgebroken en vervangen door het huidige gebouw, dat inmiddels ook al ruim 130 jaar oud is. In deze kerk is nog een credobord, in de vorm van een drieliuk, uit 1607 te zien.

Houten Paard

Voor het Majoorlogement staat de reconstructie van het houten paard. Een martelwerktuig uit vroeger tijden. De gestraften werden op het paard geplaatst, waarna gewichten aan hun voeten werden bevestigd.

Gereconstrueerd in 1988.

Het Marktpllein

In het midden van de vesting vindt u het Marktpllein. Alle straatjes komen uit op dit plein. Het eeuwenoude plein wordt volledig omgeven door 16,350 jaar oude, lindebomen. De belangrijkste huizen (officiershuizen) zijn gevestigd op het Marktpllein. In de ring daarbuiten zijn de barakken van de soldaten gesitueerd.

Het Nieuwe Kruithuis

Dit sobere gebouw diende vroeger als opslagruimte voor kruit. Toen het Oude Kruithuis, dat aan de andere kant van de vesting staat, te klein werd, besloot men een grotere kruitopslag te bouwen. Er kon maar liefst 45.000 pond van dit explosieve goedje worden opgeslagen! .

Rosmolen

In een geheel gereconstrueerd gebouw staat een originele rosmolen ‘klaar voor gebruik’. De molensteen wordt in beweging gebracht door een paard (ros). Door het spoorwiel ontstaat de uiteindelijke draaisnelheid van de molensteen. Het gebouw en de naastgelegen molen op de vestingwal worden regelmatig voor het publiek opengesteld.

Secreten

In de vesting staan drie ‘secreten’. De kleine houten gebouwtjes, die boven het water stonden, werden gebruikt als toilet voor de soldaten. De officiers hadden een eigen toilet in of bij het huis aan het Marktpllein. Bij opgravingen onder de secreten zijn Eeveel archeologische vondsten gedaan. Blijkbaar was dit een geliefde plaats om rommel weg te gooien. Deze vondsten zijn te bezichtigen in Museum

“De Baracquen”.

U bezoek aan de vesting is incompleet als u diverse musea en exposities niet hebt gezien. In de vesting treft u zes gebouwen aan, waarin u een indrukwekkende reis maakt door de geschiedenis van Bourtange. In het informatiecentrum kunt u hiervoor een combinatie-entreekaart kopen.

Terra Mora

In “Terra Mora” komt de relatie tussen het moor (moeras) en de vesting centraal te staan. Wat is de cultuur en natuurhistorische waarde van de vesting en het omringende natuurgebied? Terra Mora geeft Vesting Bourtange een attractie die helemaal van deze tijd is, voor jong en oud.

Museum De Baracquen

Ooit boden de barakken onderdak aan de in Bourtange gelegerde soldaten. Hoe dat moet zijn geweest kunt u zien in één van de barakken die is ingericht als soldatenverblijf anno 1742. Bovendien vindt u hier het museum voor Bourtanger vestingvondsten. Allerlei oude gebruiksvoorwerpen die bij de reconstructie van de vesting werden gevonden, hebben een plaats gekregen in dit bijzondere museum.

Kapiteinswoning

Een van de meest pittoreske panden van de vesting is de Kapiteinswoning. Deze in 1661 gebouwde officierswoning vormt thans de helft van het vroegere “Capiteynslogement”, naast het convooimeestershuis. In de woning vindt u nog de oorspronkelijke 17e eeuwse schouw en plavuizenvloeren. In het gerestaureerde deel is een fraaie stijkkamer ingericht. De voormalige keuken is ingericht als permanente expositieruimte. De Kapiteinswoning biedt een getrouw beeld van het leven in de vroegere vesting.

Synagoge

In de Batterijenstraat vindt u de Synagoge. De voormalige synagoge dateert uit 1842 en deed tot de tweede wereldoorlog dienst als gebedshuis voor de in Bourtanger woonachtige joden. Bijna alle Joodse inwoners van Bourtange werden tijdens de oorlog gedeporteerd. Slechts vijf van hen keerden terug. Het stijlvol gerestaureerde gebouw is de enige goedbewaard gebleven synagoge langs de Nederlands-Duitse grens. Het is nu ingericht als synagogaal museum. U vindt er ondermeer oude voorwerpen en foto's.

De Dagen van Roem

Hier draait een film met het verhaal van de opbouw van de vesting, het verval in de 19e eeuw door veranderde oorlogsvoering en de uiteindelijke reconstructie in de tweede helft van de 20e eeuw.

Het nieuwe Kruithuis

Het Nieuwe Kruithuis dat voeger gebruikt werd voor de opslag van maar liefst 45.000 pond kruit heeft een nieuw leven gekregen. Bourtange heeft er een nieuw museum bij in het Nieuwe Kruithuis onder de noemer 'Kunst in het Kruithuis'. Viltkunstenares Agnes Spruit bijt de spits af met een levensgrote sculptuur van Moeder Aarde en side works van natuurlijk vilt en natuurlijk materiaal. Een prachtig gedicht op viltten wandkleden vertelt haar verhaal.

Moddermanspad.

Het Moddermansdiep is een afwateringskanaal in Over de Dijk (tussen Sellingen en Bourtange) in de gemeente Westerwolde in het oosten van de provincie Groningen. Andere namen voor dit diep zijn Sellingersloot en Nieuwe Ruiten Aa.

Het kanaal werd in de 17e eeuw om strategische redenen aangelegd om het waterpeil in het moerasgebied rond de vesting Bourtange op peil te houden en de vestinggrachten van water te voorzien.[1] Het water kwam oorspronkelijk uit de Ruiten Aa, waar een dam in de rivier werd gelegd, waardoor het water naar Bourtange geleid kon worden. De naam van de buurtschap Rijsdam herinnert hier nog aan. Ten noordoosten van de Jipsinghuizersluis liep het kanaal gelijk op met de eveneens voor het nathouden van het moerasgebied in 1688 aangelegde Leidijk.

Tegenwoordig bestaat alleen nog maar het in Over de Dijk gelegen gedeelte van het Moddermansdiep. Het gedempte gedeelte in het verlengde van het kanaal van Over de Dijk naar Bourtange heet nu het Moddermanspad.

Plaggenborg.

Een volksetymologische uitleg van de naam is dat deze verwijst naar de plek waar men de plaggen borg. Dus niet alleen het steken van de plaggen maar ook het stapelen (het bergen) om ze te drogen

Jipsinghuizen.

Jipsinghuizen is een van de oude boermarken van het kerspel Vlagtwedde.

In de naaste omgeving van het dorp zijn urnenvelden gevonden uit de late bronstijd.

Van ongeveer de 10e tot de 14e eeuw bevond zich een wüstung op de Zoeres(k) ten zuiden van Jipsinghuizen, waarvan de naam onbekend is. Deze nederzetting werd in 1999 gedateerd op basis van potscherven. Na het verdwijnen van de nederzetting werden de gronden toegevoegd aan de marke van Jipsinghuizen. De marke van Jipsinghuizen werd opgericht in de 13e eeuw en bestond toen uit 6 erven.

Slag van Jipsinghuizen.

Op 26 september 1665 vond in en nabij Jipsinghuizen de Slag bij Jipsinghuizen plaats tussen troepen van de Münsterse prinsbisschop Christoph Bernhard von Galen en de gardetroepen van het Nederlandse gewest Stad en Lande. De slag werd door de Groningers gewonnen en betekende een belangrijk keerpunt in de Eerste Münsterse Oorlog (1665-1665).

Achtergrond.

Bij Jipsinghuizen lag op 26 september reeds enkele dagen een voorhoede van het Münsterse leger van ongeveer 1800 man. Het grootste deel lag in kampement op de Breiskaamp, terwijl de legerleiding - volgens overlevering - op erve Pollingh was ingekwartierd. In Westerwolde en Groningen had de Münsterse invasie grote consternatie teweeg gebracht, omdat men verwachtte dat de vesting Bourtange sterk genoeg was om een eventuele Münsterse aanval te weren. Vanwege de toenemende dreiging vanuit het oosten, had de provincie Stad en Lande in de voorafgaande maanden wel maatregelen genomen om de defensie op peil te brengen. Vanuit Groningen waren vier compagnieën van 500 à 600 man voetvolk en 70 à 80 ruiters onder leiding van kapitein Rembt ten Ham naar Bourtange gestuurd om het garnizoen te versterken. Dit was hoognodig, want hoewel de vesting - onder bevel van commandeur Gerrit van Amama - na visitatie in redelijke staat was bevonden, bleek het garnizoen zwaar onderbezet. Met de aanvulling van de Groningse gardetroepen hoopte men de vesting - en daarmee de belangrijkste begaanbare route door het Bourtangermoeras - voldoende te hebben beveiligd.

Reeds twee dagen na de oorlogsverklaring aan de Republiek verschenen Munsterse troepen aan de oostzijde van de vesting Bourtange en begonnen met cavalerieaanvallen. Het bleken schijngevechten te zijn, want geheel onverwacht verscheen op 20 september de voorhoede van het leger vanuit het Bourtangermoeras voor het dorp Sellingen. Het bleek dat de Munstersen in het diepste geheim twee veenbruggen door het moeras hadden aangelegd, waarvan één tussen Walchum en de Hasseberg en vandaar naar Sellingen. Voor deze brug hadden tal van boeren en bewoners uit de naburige dorpen van het Eemsland deuren, kozijnen, balken en planken uit hun boerderijen en woonhuizen moeten aanleveren. Na de overrompeling van Sellingen stootte de voorhoede door naar Jipsinghuizen om daar het kampement op te slaan en te wachten op de grote achterhoede die met enkele duizenden soldaten en zwaar materieel zou volgen.

In de spannende dagen daarna werd de veenbrug verder versterkt en hielden de Munstersen huis in de dorpen en gehuchten rond Sellingen en Vlagtwedde. Volgens overlevering speelde de lokale vrijbuiters Meerten Willems ("koster Willem") in die dagen een hoofdrol. Hij spioneerde, leverde huzarenstukjes en pleegde een gewapende overval op de Münsterse schildwacht op de Spinberg, direct ten noorden van Jipsinghuizen. Hoe dan ook, in Bourtange werd duidelijk 'dat er in het Bosch by Ipsenhuysen een goet getal Soldaten van den Bisschop was gekomen'). Besloten werd tot een verrassingsaanval.

Slag.

Een 'avant-garde' van 104 man onder leiding van luitenant Willem Nierop viel in de ochtend van 26 september het Münsterse leger aan. Hoewel numeriek ver in de minderheid, wisten Nierop en zijn manschappen na 'een hart gevecht' (Aitzema) de Munstersen te overrompelen en te verdrijven. Het was een zeer gewelddadige confrontatie: meer dan 300 Munstersen sneuvelden ter plekke of verdronken op hun vlucht in de Ruiten Aa. Daartegenover vielen "slechts" 17 doden van Groningse zijde te betreuren. Ongeveer 120 Münsterse soldaten en officieren werden gevangen genomen en naar Groningen gebracht. Luitenant Nierop wist in de dagen na de slag de brug door het moeras in brand te steken en verder te verwoesten.

Nasleep

De Slag bij Jipsinghuizen werd door tijdgenoten hoog aangeslagen en gezien als een van de weinige lichtpunten tijdens de Münsterse invasie van 1665. Militair-strategisch was de slag belangrijk omdat de Munsterse verrassingsaanval juist op tijd werd afgeslagen waardoor de grote achterhoede van het Münsterse leger het Bourtangermoeras niet kon oversteken. De Groninger gedeputeerden schreven aan de Staten-Generaal dat reeds de volgende dag 5.000 man voetvolk, 2.000 ruiters en enige kanonnen gereed stonden om via de veenbrug het moeras over te steken om vervolgens recht op Groningen af te marcheren. Het Münsterse leger zag zich gedwongen om de aanvalsstrategie te wijzigen en via een grote omweg over de Hondsrug en De Groeve alsnog het Oldambt en delen van Westerwolde te veroveren, waardoor veel tijd verloren ging. Daarmee mislukte de oorspronkelijke opzet van een bliksemaanval op Groningen en Delfzijl, waar de met Munster verbonden Engelsen met een vloot zouden landen om de Republiek vanuit het noorden aan te vallen. De Groningers kregen de tijd om zich te herwinnen en wisten met het Staatse leger onder leiding van graaf Johan Maurits van Nassau-Siegen de Munstersen door Westerwolde naar het Eemsland te verdrijven.

Pelgrimeren
in Groningen

Tijdens hun terugtocht werd Jipsinghuizen in de nacht van 15 op 16 november 1665 – mogelijk als vergeldingsactie - volledig platgebrand.

Herdenking

In Jipsinghuizen herinnert een monument op het Bisschopskerkhof, de plaats waar de Munsterse gesneuvelden werden begraven, aan de Slag bij Jipsinghuizen. Het monument werd in 2007 geschonken en geplaatst door de Stichting Monumenten Westerwolde. Op de plaquette staat een korte beschrijving van de slag door Gajus van Jeltinga, destijds kapitein in het garnizoen van Bourtange. De enigszins vergeten veldslag uit de 17e eeuw werd op 26 september 2015 in Jipsinghuizen herdacht met een grote publieksbijeenkomst.

Rijsdam.

Het gehucht is genoemd naar een dam van rijshout, gebouwd in de Ruiten-Aa, daar waar de Nieuwe Ruiten-Aa in de Ruiten-Aa uitmondt. Het besluit daartoe werd al in 1631 door de Staten van Stad en Lande genomen om het water in het Bourtangermoeras op te stuwen. De dam had daardoor strategische waarde bij de verdediging van de oostgrens. De dam werd door Carl von Rabenhaupt waarschijnlijk in het rampjaar 1672 feitelijk aangelegd. Het water werd naar het gebied rond Bourtange geleid door het Sellingerdiep, later Moddermansdiep genoemd. Het moeras werd daardoor nog slechter toegankelijk, zodat het ook moeilijker werd Groningen binnen te trekken. De dam werd pas in 1908 opgeruimd.